

ГРОМАДЯНСЬКА КУЛЬТУРА ЯК ОБ'ЄКТ ВИВЧЕННЯ ВІТЧИЗНЯНОЇ ТА ЗАРУБІЖНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ НАУКИ

Анотація. У статті розкривається сутність понять “культура” та “громадянська культура” на основі порівняння визначень у педагогічній теорії.

Аннотация. В статье раскрывается сущность понятий “культура” и “гражданская культура” на основе сравнения определений в педагогической теории.

Annotation. Civil culture and it's defining in national and foreign pedagogical literature. The paper deals with the problem of culture and civic culture in the society, based on the comparison of the definitions in pedagogical theory.

Проблема культури загалом, та громадянської культури як одного з проявів, набула особливого значення в контексті загальноєвропейської інтеграції України з орієнтацією на цінності загальносвітової культури, впровадження європейських норм і стандартів в освіту, науку й техніку, що підтверджується численними дослідженнями різних аспектів цієї проблеми (М. Александрова, В. Кремень, В. Андрущенко, В. Межуєв, А. Кребер, К. Клаксон, Е. Тайлор, С. Верба, А. Торквіль, Т. МакКонел, Дж. Дюї, П. Генгон, К. Галлагер, О. Ослер, П. Уайт та інші).

Метою цієї статті є розгляд особливостей трактування понять “культура” та “громадянська культура”, а також зв'язок між громадянською та політичною культурою у вітчизняній та зарубіжній педагогічній науці.

За визначенням дослідника М. Александрової, культура є духовним виміром цивілізації, її творчою інтенцією. На думку В. Кременя, В. Андрущенко, саме культура у суспільстві є гарантом його стабільності [1, 11].

Проте, як стверджує В. Межуєв, культура – це не тільки важливе наукове поняття, без якого не може обійтися жодна галузь суспільно-теоретичного знання, а й реальна проблема сучасного історичного розвитку, що вимагає практичного розв'язання на всіх рівнях [3, 3-4].

Інтерес до проблеми культури викликав швидкий ріст визначень поняття “культура”. Термін “культура”, як зазначає В. Межуєв, як самостійна лексична одиниця існує лише з XVIII століття. До цього часу він використовувався в словосполученнях, визначаючи “функцію чого-небудь”: “cultura juris” (“вироблення правил поведінки”), “cultura scientiae” (“набуття знань, досвіду”), “cultura litterarum” (“вдосконалення писемності”) [3, 12]. Дослідник стверджує, що у більшості лінгвістів не викликає сумніву те, що своїм походженням як лексичної одиниці термін “культура” зобов'язаний латинському слову “colere-culture”, що означає обробіток землі. В класичній латині це слово використовується, як правило, саме в цьому сполученні. І тільки з часом термін “культура” все частіше став використовуватися саме в значенні освіченості, вихованості людини [3, 2]. Як зазначає дослідник І. Пасисниченко, поняття “культура” в його сучасному розумінні було введено англійським етнографом та істориком культури Е. Тайлором у 1871 році в його роботі (“Примітивна культура”[16]) [3, 67]. Проте, як стверджують дослідники А. Кребер і К. Клаксон [12], більше п'ятдесяти років воно не знаходило відображення в жодній американській чи англійській енциклопедії. Перша чітка дефініція поняття “культура” з'явилася лише в 1930 році [4, 154].

В цілому сучасне розуміння культури ускладнюється наявністю надто великої кількості її визначень. І якщо в 1952 році антропологи А. Кребер і К. Клаксон наводять 164 формальні визначення поняття культури, то вже в 1963 році систематизованих ними дефініцій культури було 257 [12, 181]. На сьогодні, за твердженням В. Полікарпова, існує більше п'ятисот тлумачень поняття культура [3, 8]. Жодне поняття, на думку В. Межуєва, не викликає такого розходження в поглядах, такої різноманітності суджень і визначень, як поняття “культура”. Така багатозначність формулювань свідчить про

поліфункціональність, місткість і різноманітність даного поняття, що пояснюється широтою використання цього терміна в конкретних дисциплінах. Дослідник А. Арнольдов пояснює складність наукового аналізу поняття “культура” багатогранністю цього соціального явища як специфічного способу життєдіяльності, що включає різні сторони людського існування, зв'язки і відносини людини з навколишнім світом. М. Гончаренко критикує позицію деяких учених стосовно “малоцінності” теоретичних досліджень без наявності визначень культури. На думку дослідника, вичерпних визначень взагалі не буває. Тим більше, як зазначає Льюїс (Louis S. Jeevanantham), поняття “культура” може набувати різних значень залежно від мети, з якою воно використовується [3, 10].

У цьому контексті цікавими є результати дослідження А. Крешера, який, аналізуючи та класифікуючи зібрані ним дефініції культури, виокремлює:

- дескриптивні визначення культури, що обмежуються лише переліком складових культури;
- історичні визначення, які роблять акцент на механізмі передачі культурної спадщини;
- нормативні визначення, які наголошують на підпорядкуванні людської поведінки загальним взірцям, цінностям і моделям;

З плином часу поняття культури не тільки природно збагачувалося змістом, а й варіювалося залежно від того, в якому аспекті розглядалися ті чи інші культурні явища [12, 170]. У Великому енциклопедичному словнику поняття “культура” визначено як сукупність створених людиною в ході її діяльності і специфічних для неї життєвих форм, а також сам процес їх створення [6, 539]. У цьому значенні поняття культури характеризує світ людини і містить у собі цінності і норми, вірування й обряди, знання й уміння, звичаї і настанови (включаючи такі соціальні інститути, як право і держава), мову і мистецтво, техніку і технологію тощо. Різні типи культури характеризують визначені історичні епохи (антична), конкретні суспільства, народності і нації (культура майя), а також специфічні сфери діяльності (культура праці, політична культура, художня культура).

Ось чому в сучасній культурологічній літературі використовуються не конкретні визначення поняття культури, а різні підходи до її вивчення. Зокрема, В. Межуєв описує підходи: антропологічний, соціологічний, філософський, діяльнісний та аксіологічний [3, 140]. У праці [3] наведено перелік, що складається з цілісного, компетентнісного, особистісно-діяльнісного, культурологічного та аксіологічного підходів до розуміння сутності поняття культури. Дослідник В. Межуєв виокремлює емпіричний, аксіологічний, антропологічний, історичний, цілісний, діяльнісний підходи до пояснення культури [3]. З метою впорядкування множини визначень поняття “культура”, А. Кармін наводить таку їх типологізацію: антропологічні, ціннісні, соціологічні, історичні, функціональні, символічні, описові, нормативні, адаптивні, семіотичні, психологічні та дидактичні [3].

Визначення культури як специфічного способу людської діяльності лягло в основу так званого діяльнісного підходу, прихильниками якого стали В. Давидович, Ю. Вишневський, В. Жариков, Ю. Жданов, Н. Злобін, М. Коган, Е. Маркарян, О. Ханова, З. Хелус та ін.

У сучасному пізнанні поняття діяльності відіграє центральну, методологічну роль, оскільки саме за його допомогою дається універсальна характеристика людського світу. Саме через призму принципу діяльності, на думку Е. Юдіна, відкривається цілісний спосіб бачення тієї чи іншої соціальної реальності і створюється можливість узагальненого пояснення різних соціальних явищ з однієї теоретичної позиції [7]. Дослідник називає діяльність “універсальним пояснювальним принципом”, який поєднує емпіричну достовірність з теоретичною і методологічною конструктивністю [7, 9].

Концепція діяльності лежить в основі розкриття сутності багатьох явищ, зокрема і такого, як культура. Діяльнісний підхід – прагнення пояснити культуру, виходячи з сутності людської діяльності, є методологічно важливим витоком будь-якого сучасного культурологічного дослідження.

Виходячи з того, що людина реалізує свою громадянську позицію виконуючи певні дії, варто розглядати громадянську культуру та проблеми, пов'язані з цим поняттям, саме крізь призму діяльнісного підходу.

Проблеми громадянського суспільства та громадянської культури є предметом дослідження як вітчизняних так і зарубіжних соціальних та гуманітарних наук. Окремі сторони громадянської культури вивчає політологія, право, психологія, соціологія, культурологія та інші. Кожна наука дає своє трактування поняття громадянська культура. Актуальною проблемою є зведення знань різних наук в цілісний образ, обґрунтування соціально-філософського визначення громадянської культури, розробка чітких теоретичних понять про сутність громадянської культури, про засоби її формування.

Серед вітчизняних науковців цю проблему досліджували: В. Амелін, Н. Кейзеров, А. Мельвіль, А. Нікітін, П. Сергієнко, А. Соловійов, М. Черниш. У працях наступних авторів громадянська культура розглядається у зв'язку з проблемами громадянського суспільства: К. Гаджієв, А. Кравченко, А. Кочеткова, Ю. Красіна, І. Левіна, С. Ліпсет, Л. Романенко, Ю. Резник, В. Смольков.

Вперше термін “громадянська культура” був використаний Ч. Мірріамом в одному з проектів дослідження психологічних та соціологічних аспектів політичної поведінки. Цей проект був організований та проведений Ч. Мірріамом в період 1928 – 1938 рр. під назвою “Формування громадян”. В результаті досліджень було виявлено важливу роль і вплив громадянської культури на всі сторони життя суспільства [13;27].

Подальше зростання інтересу до громадянської культури було викликано експансією демократичних суспільно-політичних структур в країни третього світу, що звільнилися від колоніального впливу в 50-60-ті роки ХХ ст., пізніше увагу вчених привернув процес демократизації країн Східної Європи. Вчені, які досліджували ці процеси: О. Донелл., Ф. Лімонжі, Х. Лінц, М. Макколі, Р. Патнэм, А. Пржеворский, А. Стефан, А. Шедлер, В. Шляпентох, Г. Екстайн, Д. Елазар [11, 14, 15].

Варто зазначити, що більшість зарубіжних науковців розглядають громадянську культуру як модифікацію політичної культури, а громадянина як учасника політичного процесу, в той час як життєвий простір громадянина набагато ширший. Також, громадянська культура розглядається як структурна характеристика громадянського суспільства та демократії.

Проблеми умов для існування демократії, що виникли у зв'язку з утворенням нових держав на території колишніх колоній в період після Другої Світової війни, були розглянуті Г. Алмондом та С. Вербою в їхньому порівняльному дослідженні “Громадянська культура” (“The Civic Culture”), в котрій аналізувались результати опитування населення США, Великобританії, Німеччини, Італії та інших країн. В цій праці було сформульовано одну з найвпливовіших концепцій громадянської культури, котра полягає в тому, що громадянська культура є різновидом демократичної культури, яка відповідає стабільній демократичній системі. Громадянська культура – змішана політична культура. В її рамках багато громадян можуть бути активними в політиці, але більшість виконують роль пасивних підданих. Ще важливішим є той факт, що навіть ті, хто виконують роль активних громадян зберігають якості пасивних споглядачів. Це означає, що активний громадянин зберігає свої традиційні суспільні зв'язки, а також пасивну роль [10].

Підхід до вивчення феномену громадянської культури, запропонований Г. Алмондом та С. Вербою був використаний і розвинутий в таких публікаціях: “Політична культура та політичний розвиток” (“Political Culture and Political Development”) Л. Пая і С. Верби, а також в працях авторів, що займалися дослідженням політичних культур різних країн [9].

Звертаючись до проблем формування громадянської культури, зазначимо, що Г. Алмонд та С. Верба стверджують, що громадянська культура не передається шляхом безпосереднього навчання. Важливою складовою громадянської культури є набір позицій, що стосуються, наприклад, довіри до інших людей, – а цього неможливо навчити. Таким чином, результат досягається завдяки передачі громадянської культури від покоління до покоління в ході складного процесу, який потребує залучення багатьох соціальних

інститутів [10;58]. Ними є сім'я, школа, група однолітків, робочий колектив. Отже, громадянська культура є результатом виховання, тобто є педагогічною проблемою.

Проблеми освіти і виховання, зокрема проблему формування громадянської культури, у зарубіжних країнах досліджують З. Малькова, Т. Яркіна, М. Славіна (США), Н. Абашкіна, Т. Вакуленко, В. Гуменюк (Німеччина), О. Леонтьєва, А. Парінова, М. Лещенко (Англія) та ін. Проблему підготовки дітей і молоді до життя в суспільстві у зарубіжних країнах досліджують О. Сухомлинська, Л. Пуховська, Н. Лавриченко та ін. Також філософські аспекти виховання, зокрема й виховання громадської культури, досліджували К. Роджерс, А. Маслоу, В. Франкл.

Соціологічні та етичні аспекти громадянської культури в Україні вивчають А. Гусейнов, М. Попович, О. Забужко, А. Кудін та інші.

Словник термінів подає таке визначення поняття громадянська культура: громадянська культура – це сукупність духовних, моральних якостей, ціннісних орієнтацій та світоглядно-психологічних характеристик особистості. Складовими громадянської культури є громадянська освіченість, компетентність, активність, зрілість, досвід громадської діяльності [5, 31].

Вітчизняний дослідник С.М. Грицай вважає громадянську культуру видом духовної культури, що дає змогу людині відчувати себе юридично, морально та політично дієспроможною; гармонійно існувати в системі “людина-суспільство”; усвідомлювати свою належність до конкретної нації, держави, частини світу, Земної кулі, Всесвіту; бути відповідальним за становище останніх; свідомо відстоювати принципи демократії та патріотизму [2, 15].

Громадянська культура визначає громадянську й життєву позицію, соціальну зрілість та суспільно-корисну діяльність особистості та готовність до ефективного розв'язання нею завдань громадянської освіти у процесі професійної діяльності на основі сформованих знань, умінь, навичок, ціннісних орієнтацій, професійно важливих якостей та здібностей.

Громадянська культура – це глибоке усвідомлення своєї належності до певної держави, почуття громадянської гідності, відповідальності й обов'язку, здатність рішуче відстоювати суспільно-державні цілі в складних ситуаціях, це – ставлення індивідів до інституцій держави та настанов влади, їхньої законослухняності та критичної вимогливості. Визначальними характеристиками громадянської культури є: патріотизм, правова свідомість, політична освіченість, моральність, трудова активність. Громадянська культура є результатом громадянського виховання.

Отже, аналіз поняття “культура” дає підстави стверджувати, що культура є поліфункціональним поняттям, яке використовується у різних сферах людської діяльності, є виміром людської цивілізованості. Залежно від сфери функціонування, чи позиції з якої розглядається поняття “культура” може набувати різноманітних значень, та включати в себе інші поняття, як наприклад політична культура, громадянська культура і т.д. Громадянська культура, у свою чергу, є показником розвитку громадянського суспільства і необхідною умовою його успішного існування.

Порівняльний аналіз трактування поняття “громадянська культура” у зарубіжній та вітчизняній педагогічній літературі засвідчує, що зарубіжні науковці розглядають громадянську культуру, як модифікацію політичної, чи демократичної культури, її підвид, або навіть складову. Громадянин розглядається як суб'єкт політичної діяльності та творець демократії. Вітчизняні науковці розглядають поняття громадянська культура у ширшому ракурсі. Вони вважають, що громадянська культура – це різновид духовної культури, який забезпечує гармонійне існування системи “людина-суспільство”. Тобто, у вітчизняній педагогічній літературі поняття розкривається ширше і багатогранніше, проте, варто зазначити, цей факт не впливає на рівень громадянської культури пересічного українця.

Подальші дослідження планується провести у напрямку вивчення інших проблем взаємозв'язку політичної культури та громадянської культури особистості.

Література

1. Александрова М.В. Культура та цивілізація: становлення проблематики в українській філософській думці (кінець XIX початок XX століть): автореф. дис. на здобуття наук. філософ. Наук : спец. 17.00.01 “ Теорія та історія культури”, / М.В. Александрова. – Х., 2003. – 17 с.
2. Грицай С.М. Взаємозв'язок політичної і громадянської культури особистості: Зб. наук. праць ХНПУ. – Х., 2008. – 86 с.
3. Межуєв В.М. Культура и история. – М.: Политиздат, 1977. – 199 с.
4. Прийма С.М. Системний підхід у вивченні технологічної культури вчителя інформатики // Проблеми сучасного підручника: Зб. наук. пр. – К.: Педагогічна думка, 2004. – Вип.5.- Ч. II. – С. 153-156.
5. Саух І.В., Біленький Є.А., Козловець М.А., та інші. Соціологія: словник термінів і понять. – К. : Кондор, 2006. – 250с.
6. Большой энциклопедический словарь. – М.: Астрель, 2005. – 1247 с.
7. Юдин Э.Г. Системный подход и принцип деятельности: Методологические проблемы современной науки. – М.: Наука, 1978. – 391с.
8. Almond G.A. The intellectual history of the civic culture concept//Comparative politics in the post-behavioral era. – Boulder (Col), 19SS – P. 162-190.
9. Almond G, Verba S. The civic culture participation and Political equality-. Boston, 1980 – IX, 421 p.
10. Almond G, Verba S. The civic culture. Political attitudes and democracy in five nations. Princeton N.Y., 1963. – 237 p.
11. Juan J., Stephan A. Problems of Democratic Transition in Southern Europe, South America and Post-Communist Europe. – Providence, Oxford: Bergham Books, 1995. – 204p.
12. Kroeber A.L. and Kluckhohn C. Culture: a Critical Review of Concepts and Difinitions // Papers peabody Mus., 1952, 47, N 1, p. 181.
13. Merriam Ch. Civic Training in the United States. – Chicago. University of Chicago Press, 1934. – 320 p.
14. Przheworsky, A. Sustainable Democracy. Cambridge: Cambridge University Press, 1995. – 189p.
15. Przheworsky, A , Limongi, F. What Makes Democracies Endure. Journal of democracy/ 7(1), 1996, 18-21 pp.
16. Tylor E.V. Primitive Culture. Vol 1 – 2. L., 1871. – 357 p.

УДК 37.017(477)

Гайдай І.В.

ОСОБЛИВОСТІ ПОВЕДІНКИ ПЕДАГОГІЧНО ЗАНЕДБАНИХ ДІТЕЙ ТА ШЛЯХИ КОРЕКЦІЙНОЇ РОБОТИ З НИМИ

***Анотація.** Стаття спрямована на дослідження особливостей поведінки педагогічно занедбаних дітей та надання рекомендації стосовно шляхів їх корекції.*

***Аннотация.** Статья направлена на исследования особенностей поведения педагогически запущенных детей и рекомендации по коррекционной работы с ними.*

***Annotation.** The article is devoted to the research of behaviour peculiarities of pedagogical neglected children and also some recommendations according to the ways of their correction are added.*

Постановка проблеми. Особливості соціально-економічних, політичних труднощів, які переживає Українська держава сьогодні, протиріччя розвитку нашого суспільства, деформованість ринкових відносин гостро вплинули і на школу. Помітним став спад у школярів інтересу до навчання, не дає належного ефекту система виховної роботи